

УДК 373.5.015.31:172.1

А.М. СЕНИК,

*аспірант кафедри «Соціальної педагогіки та дошкільної освіти»
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького*

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ОПТИМІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНИЦЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті на основі проведеного теоретико-методичного аналізу висвітлено особливості виховної діяльності позашкільних закладів. Досліджуючи виховний вплив позашкільних закладів на формування державницьких почуттів та поглядів учнівської молоді, автор вказує найбільш ефективні форми та засоби для здійснення державницького виховання учнівської молоді.

Ключові слова: позашкільна освіта, позашкільні заклади, державницьке виховання, учнівська молодь, законодавча база.

Постановка проблеми. Національно-патріотичне виховання, формування державницьких поглядів учнівської молоді є важливим аспектом позашкільної освіти. На сьогоднішній день заклади позашкільної освіти є загальнодоступними для здобуття учнями певних знань, вмінь і навичок. Саме позанавчальна освіта створює сприятливі умови для здійснення виховного впливу на формування свідомості учнівської молоді. Аналіз науково-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що державницьке виховання учнівської молоді є актуальною проблемою, від вирішення якої залежить майбутнє нашої держави.

Аналіз основних досліджень. Виховний потенціал позашкільних закладів освіти було розкрито у працях А. Макаренка, Г. Ващенко, І. Беха, О. Сухомлинської та ін. Методологічні засади позашкільної освіти вивчали Г. Пустовіт, Г. Суценок, В. Вербицький та ін.

Формування мети статті полягає в обґрунтуванні виховного впливу позашкільних закладів на формування державницьких почуттів та поглядів учнівської молоді, а також в аналізі основних форм та засобів формування державницького виховання учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Позашкільна освіта, за тлумаченням педагогічного словника, це сукупність форм культурно-освітньої, загальноосвітньої та виховної роботи серед дорослого населення. Початок розвитку позашкільної освіти в Україні відбувся у другій половині XIX ст. Позашкільною освітою займалися товариства, земства, профспілки (після 1905 р.), недільні школи, народні будинки, народні університети та ін. установи для дорослих. Після 1917 р. позашкільну освіту було включено до загальної системи народної освіти. Після 1920 р. позашкільна освіта дістала назву політико-освітньої, а вже згодом система позашкільної освіти перетворилася на культурно-освітню. За визначенням словника, позашкільні заклади – державні і громадські організації та інструктивно-методичні установи з позашкільної роботи з дітьми і підлітками. Педагогіка розглядає позашкільні заклади загального типу (палаці, будинки школярів, дитячі парки, дитячі сектори профспілкових клубів і палаці культури) і спеціалізовані (дитячі бібліотеки, театри, спортивні школи, станції юних натуралістів, техніків, туристів, дитячі залізниці, морські та річкові пароплавства, лісництва) [5].

За інформацією енциклопедії для фахівців соціальної сфери, на початку XXI ст. в Україні існувало 1500 позашкільних закладів з дослідно-експериментального, художньо-

естетичного, еколого-натуралістичного, туристично-краєзнавчого, науково-технічного напрямів. Зазначено, що загальна кількість відвідувачів становила 1,5 млн дітей (третина від загальної кількості школярів) [4, с. 442]. Числовий показник доводить важливість та необхідність існування позашкільних закладів, адже окрім можливостей індивідуального та колективного розвитку власних здібностей, діяльність позашкільних закладів уможлиблює зменшення кількості розвитку девіантної поведінки, запобігти розвитку злочинності тощо.

У зв'язку з тим, що більшість позашкільних закладів перебуває у віданні Міністерства освіти України та має тісний взаємозв'язок з освітньою системою загальноосвітньої школи, вважаємо доречним звернути увагу на нормативно-правові основи діяльності позашкільних закладів.

Закон України «Про позашкільну освіту» (ст. 1 – Загальні положення) трактує систему позашкільної освіти як освітню підсистему. Законодавчо ця система включає державні, комунальні, приватні позашкільні навчальні заклади; інші навчальні заклади як центри позашкільної освіти у позаурочний та позанавчальний час (загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, в тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні та вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації) [5].

Окрім того слід відзначити, що до них зараховуються гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виробничих комбінатів, професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти; відповідні органи управління позашкільною освітою і науково-методичні установи [5].

Позашкільні навчальні заклади, згідно із законом, це складова системи позашкільної освіти, що надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток. Відповідно до цього законом України визначено, що основними завданнями діяльності позашкільних закладів, як зазначає ст. 8, є виховання громадянина України та вільний розвиток особистості (формування її соціально-громадського досвіду) [5].

Окрім того, в умовах позашкільних закладів здійснюється підготовка учнів до активної професійної та громадської діяльності, створюються умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів.

Це підтверджує аналіз науково-практичних джерел, який вказує, що ефективність діяльності позашкільних закладів залежить від рівня державного розвитку, керівних можливостей міського апарату. Сьогодні соціально-економічна ситуація створює ряд суперечок щодо виховання учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах, що полягають у наявності вагомих можливостей виховного впливу та низького рівня фінансування державних і комунальних позашкільних навчальних закладів, а також скорочення штатів та ін.

Про значущу роль позашкільної освіти існує чимало наукових робіт. Актуальною для нашого дослідження є колективна монографія «Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу» (за ред. О. В. Литовченко). Науковці вказують, що виховний потенціал позашкільного навчального закладу становить комплекс чинників і умов, що визначають його педагогічні можливості. Серед компонентів виховного потенціалу позашкільного навчального закладу дослідники розглядають: суб'єкти виховного процесу (педагогів, вихованців, батьків, адміністрацію закладу); виховне середовище закладу (духовне, матеріальне (предметне) та подієве наповнення життєдіяльності вихованців; морально-психологічний клімат тощо); принципи, покладені в основу навчально-виховного процесу; зміст навчально-виховного процесу, форми та методи реалізації змісту; взаємозв'язки з іншими соціальними інститутами тощо [7, с. 42; 49].

Науково-теоретичні дослідження виховання учнівської молоді у системі позашкільних навчальних закладів вимагає, у контексті дослідження проблеми державницького виховання, конкретизації поняття «учнівська молодь». У законі «Про сприяння соціальному ста-

новленню та розвитку молоді в Україні» ця категорія визначається як молодь або група населення віком від 14 до 35 років.

Енциклопедія для фахівців соціальної сфери зазначає, що існує розподіл вікового етапу молоді на окремі періоди: перший період – коли молода людина визначає, ким бути, другий період – інтеграція людини у суспільство, початок трудової діяльності, третій період характеризується інтенсивною творчою працею молодої людини та завершенням соціалізації (обрано фах, освіту, створено сім'ю, є власне житло) [4, с. 150].

У контексті нашого дослідження учнівська молодь представлена учнями від 14–17 років. На думку Д. Ельконіна, провідною діяльністю цього віку є спілкування в системі суспільно-корисної діяльності (суспільно-організаційна, художня, спортивна, трудова сфери). Цей віковий період учнівської молоді, за визначенням психолога, формуються певні пізнавальні інтереси, здатність будувати життєві плани й виробляти моральні ідеали, тощо [9]. Отже, зазначені психолого-педагогічні особливості є запорукою успіху для формування державницьких поглядів учнівської молоді у позашкільних закладах.

У процесі наукового пошуку нашу увагу привернуло дослідження Т. Гавлітіної, яка вивчала національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного закладу. У дослідженні вчена наголошує, що ефективність національно-патріотичного виховання можлива за урахуванням таких організаційно-педагогічних умов: інноваційна діяльність позашкільних закладів, комплекс програм національно-патріотичного виховання, активно-творча національно-патріотична діяльність, удосконалення управління процесом національно-патріотичного виховання.

Зокрема термін «національно-патріотичне виховання підлітків» Т. Гавлітіна трактує як цілеспрямований і свідомо здійснюваний процес організації і стимулювання активно-творчої діяльності підлітків, оволодіння ними знаннями про культурно-історичний досвід українського народу, формування в них ціннісного ставлення до Батьківщини, суспільства, самих себе та до праці. Національно-патріотичне виховання в умовах позашкільного навчального закладу, на думку Т. Гавлітіної, це гнучка саморегулююча система, що оперативно реагує на національні, освітньо-культурні, суспільні та інші потреби особистості, забезпечує культурне і професійне його самовизначення, тобто здійснює активний вплив на самобудівництво молодих громадян-патріотів держави. Дослідження Т. Гавлітіної містить концептуальні положення національно-патріотичного виховання підлітків, що зосереджено у сукупності поглядів на мету, завдання, зміст, засоби, форми і методи його здійснення, потреби суспільства і життєву активність особистості, зацікавленість держави у формуванні свідомого патріота, здатного сприймати реалії життя і забезпечити розвиток нації. Ми поділяємо думку Т. Гавлітіної стосовно того, що компонентами національно-патріотичного виховання є глибоке пізнання історичного минулого рідного народу, оволодіння національними цінностями, вищими здобутками в національно-культурному і суспільному житті [1, с. 16]. Але наше дослідження присвячене державницькому вихованню, тому необхідним вважаємо додати до змісту національно-патріотичного виховання ще й знання сучасного стану соціального, культурного та економічного життя держави.

У дисертаційному дослідженні Т. Гавлітіної також доведено, що, чим активніше підлітки включаються до різноманітних форм і видів активно-творчої діяльності в умовах інновацій, тим успішніше формуються їхні переконання щодо важливості ціннісного ставлення до Батьківщини і до суспільства, що підвищує ефективність національно-патріотичного виховання підлітків позашкільних навчальних закладів [1].

Виховуючи підростаюче покоління у позашкільних закладах, необхідно залучати учнівську молодь і до пізнання класичних поглядів щодо державницького виховання, формування патріотичних почуттів тощо. У даному контексті актуальним для нас є дослідження М. Павленко. Досліджуючи вплив творчості П. Тичини на формування патріотизму молодших школярів, дослідниця дає визначення патріотичному вихованню як планомірній виховній діяльності педагогів, сім'ї та суспільства, що спрямована на формування у почуття любові до Батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливого ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальності за рідну природу; потреби зробити свій внесок у долю Батьківщини; інтересу до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу. Експериментальна частина дослідження вченої доводить ефектив-

ність використання творів П. Тичини у початковій школі. У руслі нашого дослідження твори П. Тичини можна використовувати як для теоретичного вивчення, так і для театралізованих постановок. Учнівська молодь зі своїм прагненням до дорослості, із задоволенням сприймає виконання «керівних» функцій, саме тому ефективними будуть організація та впровадження проектів за участю театралізованих постанов творів П. Тичини у виконанні учнівської молоді [8, с. 441; 150].

Проблему виховання патріота-державника було розкрито у дисертаційному дослідженні С. Головчук. У результаті дослідження вона встановила, що патріотизм як суспільно-моральний принцип у ХХ ст. зазнав значних змін. У зв'язку зі зміною політичного середовища паралельно ускладнилося й тлумачення поняття «патріотична свідомість». Дослідниця довела сьогоденну актуальність поглядів Г. Ващенка стосовно чинників виховання патріотів-державників, вказавши на формування волі й характеру в поєднанні з цілеспрямованим фізичним розвитком, саме тому вона наголошує, що головною метою виховання української молоді, за Г. Ващенком, полягає у вихованні етнічного патріотизму та формуванні релігійного світогляду. Враховуючи те, що Г. Ващенко у своїх педагогічних творах використав багатий освітньо-виховний досвід людства, С. Головчук вказує на двосторонність концепції педагога, що є національною за духом та загальноєвропейською за впливом на особистість. Вона також підкреслює, що етнічний патріотизм – то є провідна виховна ідея у спадщині Г. Ващенка [2, с. 13].

У контексті нашого дослідження ця думка може бути використана як складова процесу формування державницьких поглядів особистості в умовах позашкільного закладу, адже у кожному місті України мешкає декілька десятків націй, які живуть самостійним державним життям. Учнівська молодь, виховуючись в позашкільних закладах, виявляє свої етнічні особливості та національну приналежність. Завдання цих закладів полягає, на нашу думку, у створенні сприятливих умов для взаєморозуміння та взаємосприйняття поглядів і думок усіх вихованців без винятку.

Беручи до уваги педагогічні погляди Г. Ващенка, вважаємо, що сучасна позашкільна виховна система гостро відчуває потребу у створенні програм, впровадженні проектів та організацій акцій, що спрямовані на зміцнення здоров'я, формування волі і світогляду, наполегливості і витривалості, вмінні керувати своїм тілом як знаряддям духу. Враховуючи принципи та специфіку діяльності закладів позашкільної освіти, урізноманітнення виховних заходів, спрямованих на оптимізацію державницького виховання, форм, методів та засобів їх проведення, є можливим як для закладів загального типу, так і для спеціальних закладів позашкільної освіти. Відповідно до формування релігійного світогляду учнівської молоді, то на сьогоднішній день це також є можливим. Моральний розвиток особистості, зокрема дотримання заповідей, є невід'ємною частиною духовно-морального розвитку учнівської молоді. Найкращим способом для формування релігійних поглядів вважаємо створення календаря свят (враховуючи представників різних віросповідань). Слід зауважити, що святкування визначних дат, народних свят сприятиме пізнанню культур різних віросповідань, формуванню зацікавленості та взаємоповаги, що, у свою чергу, виступатиме ефективним методом для оптимізації державницького виховання, адже, незважаючи на релігійні погляди, учнівські, які відвідують позашкільні заклади, мешкають в Україні, у державі, що є їх Батьківщиною.

Використовуючи досвід педагогів минулого та науково-технічний розвиток сучасності, ефективність діяльності позашкільних закладів для виховання державницьких поглядів учнівської молоді, нами виокремлено такі напрями та форми діяльності: *туристичний напрям* (екскурсії до закладів культури України, до керівного державного апарату, до закладів, що сприяють розвитку правової культури учнівської молоді, запрошення до бесіди (відеоекскурсії) представників державної влади, керівників закладів культури, освіти); *проектна діяльність як напрям* (організація та впровадження учнівською молоддю програм, акцій, проектів під керівництвом педагогів позашкільних закладів).

Висновки. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що основним завданням позашкільних навчальних закладів є створення виховного простору, що є насиченим цінностями державної культури, виховання бережливого ставлення та прагнення до примноження державних надбань. Ціннісне ставлення особистості до держави, суспільства і до самого себе виявляється у таких якостях, як патріотизм, національна самосві-

домість, правосвідомість, політична культура, а також культура міжетнічних відносин. Діяльність позашкільних закладів містить усі можливості для оптимізації державницького виховання учнівської молоді та залучення інноваційних форм і методів у процес формування національної приналежності особистості в контексті державницького виховання молоді у сучасних соціально-політичних умовах розвитку України.

Список використаних джерел

1. Гавлітіна Т.М. Національно-патріотичне виховання в умовах позашкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Т.М. Гавлітіна. – К., 2007. – 20 с.
2. Головчук С.Ю. Проблема виховання патріота-державника у педагогічній спадщині Григорія Ващенко (1878–1967) автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / С.Ю. Головчук. – Київ, 2018. – 24 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 148, 249.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – Київ; Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
5. Закон України «Про позашкільну освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2014, – № 34, ст. 451 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average>
6. Маланюк Т.З. Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – теорія та методика виховання / Т.З. Маланюк. – Умань, 2015. – 22 с.
7. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / за ред. О.В. Литовченко. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 192 с.
8. Павленко М.С. Патріотичне виховання молодших школярів на матеріалі творчості Павла Тичини: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – теорія та методика виховання / М.С. Павленко. – Умань, 2001. – 22 с.
9. Эльконин Б.Д. Психология развития / Б.Д. Эльконин. – М.: Академия, 2008. – 144 с.

References

1. Havlitina, T.N. (2007). *Natsional'no-patriotychne vykhovannia v umovakh pozashkil'noho navchal'noho zakladu* [National-patriotic education in terms of out-of-school]. Synopsis Cand. Thesis candidate. ped. Sciences speciality 13.00.07 'Theory and Methods of Education'. Kyiv, 20 p. (In Ukrainian).
2. Holovchuk, S.Y. (2018). *Problema vykhovannia patriota-derzhavnyka u pedahohichnij spadschyni Hryhoriia Vaschenka (1878-1967)* [Problem of patriot, statesman education in pedagogical heritage Grigory Vashchenko (1878-1967)]. Synopsis Cand. Thesis candidate. ped. Sciences speciality General pedagogy and history of pedagogy. Kyiv, 24 p. (In Ukrainian).
3. Goncharenko, S. (1997). *Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk* [Ukrainian Pedagogical dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., p. 148, 249. (In Ukrainian).
4. Zvereva, I.D. (2013). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsial'noi sfery* [Encyclopedia for social services professionals]. 2nd ed. Kyiv, Simferopol, Universe Publ., 536 p. (In Ukrainian).
5. Supreme Council. (2014). *Zakon Ukrainy 'Pro pozashkil'nu osvitu'* [The Law of Ukraine 'On school education]. No 34, p. 451. Access: <http://www.mon.gov.ua/main.php?Query=education/average>(In Ukrainian).
6. Malanyuk, T.Z. (2015). *Patriotychne vykhovannia uchniv osnovnoi shkoly zasobamy turysts'ko-kraiezavchoi roboty* [Patriotic education of secondary school pupils by means of touristgeographical education]. Synopsis Cand. Thesis. ped. Sciences in speciality. 13.00.07 'Theory and Methods of Education'. Uman, 22 p. (In Ukrainian).
7. Litovchenko, A.V. (2012). *Optyimizatsiia vykhovnoho potentsialu pozashkil'noho navchal'noho zakladu* [Optimize the educational potential out-of-school: collective monograph]. Kyiv, Pedahohichna dumka Publ., 192 p. (In Ukrainian).

8. Pavlenko, M. (2001). *Patriotychne vykhovannia molodshykh shkolariv na materiali tvorchosti Pavla Tychny [Patriotic education of younger schoolchildren in material of Pavlo Tychna]: Synoposis Cand. Thesis candidate. ped. in speciality 13.00.07 'Theory and methods of education'*. Uman, 22 p. (In Ukrainian).

9. Jel'konin, B.D. (2008). *Psihologija razvitija [Psychology development]*. Moscow, Academy Publ., 144 p. (In Russian).

В статье на основе проведенного теоретико-методического анализа раскрыты особенности деятельности внешкольных учебных заведений. Исследуя воспитательное влияние внешкольных заведений на формирование государственных чувств ученической молодежи, автор указывает на наиболее эффективные формы и средства для осуществления государственного воспитания ученической молодежи.

Ключевые слова: внешкольное образование, внешкольные заведения, государственное воспитание, ученическая молодежь, законодательная база.

The article, on the basis of theoretical and methodological analysis, reveals the features of activities of out-of-school educational institutions. Exploring these educational institutions' influence on the formation of statist sentiments of school youth, the author indicates the most effective forms and means for the implementation of statist education of those young people.

Key words: school education, extracurricular institutions, statist education, student youth, legislative framework.

Одержано 5.02.2016.